

ХРІДОЧКІН А. В.,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
(Дніпровський гуманітарний університет)

УДК 341.229 (045)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НОРМАМИ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО КОСМІЧНОГО ПРАВА

У статті здійснено комплексний аналіз сучасного стану правової охорони інтелектуальної власності нормами міжнародного та національного космічного права. Проаналізовано еволюцію становлення інституту правової охорони інтелектуальної власності в космічній сфері. Розкрито проблеми придатності застосування національних і міжнародно-правових регуляторів інтелектуальної власності до умов діяльності в космічному просторі. Висловлено попередження щодо негативного впливу інтелектуальної власності на можливе її використання в космічній сфері, особливо тими країнами, що розвиваються. Надано пропозиції щодо перспектив удосконалення вітчизняного законодавства про космічну діяльність. Зроблено висновок про актуальність дослідження сучасного міжнародно-правового порядку у сфері інтелектуальної власності, космічної діяльності і практики країн світу щодо охорони прав інтелектуальної власності в космічній сфері.

Ключові слова: міжнародне космічне право, національне космічне право, правова охорона, інтелектуальна власність, космічний простір, космічна сфера, космічна діяльність.

В статье осуществлён комплексный анализ современного состояния правовой охраны интеллектуальной собственности нормами международного и национального космического права. Проанализирована эволюция становления института правовой охраны интеллектуальной собственности в космической сфере. Раскрыты проблемы возможности использования национальных и международно-правовых регуляторов интеллектуальной собственности в условиях деятельности в космическом пространстве. Высказано предупреждение о негативном влиянии интеллектуальной собственности на возможное её использование в космической деятельности, особенно развивающимися странами. Предложены способы усовершенствования отечественного законодательства о космической деятельности. Сделан вывод об актуальности изучения современного международно-правового порядка в сфере интеллектуальной собственности, космической деятельности и практики охраны прав интеллектуальной собственности в космической сфере.

Ключевые слова: международное космическое право, национальное космическое право, правовая охрана, интеллектуальная собственность, космическое пространство, космическая сфера, космическая деятельность.

In the article the complex analysis of the modern state of legal safeguard of intellectual property is carried out by the norms of international and national space law. The evolution of becoming of institute of legal safeguard of intellectual property is analysed in a space sphere. The problems of possibility of the use of national and

international legal regulators of intellectual property are exposed in the conditions of activity in space. Warning is outspoken of negative influence of intellectual property on her possible use in space activity, by especially developing countries. The methods of improvement of home legislation offer about space activity. Drawn conclusion about actuality of study of modern international legal order in the field of intellectual property, space activity and practice of guard of intellectual ownership rights in a space sphere.

Key words: *international space law, national space right, legal safeguard, intellectual property, space, space sphere, space activity.*

Вступ. Освоєння космічного простору стало видатним досягненням ХХ ст., яке ознаменувало перехід практичної діяльності людства на якісно новий, глобальний рівень. Сьогодні космічна діяльність є важливим фактором поступового розвитку економіки, показником рівня науково-технічного потенціалу країни, ефективним інструментом забезпечення її інтересів у галузі оборони, природокористування, телекомунікації та соціальній сфері. Але нині вже формується принципово нове бачення завдань космічної діяльності, яке ґрунтується на першочергових потребах стійкого інноваційного розвитку. Триває пошук нових пріоритетів, наукових і технологічних підходів до здійснення космічних програм. Крім того, перетворення космонавтики на звичайний сектор економіки, комерціалізація найважливіших технологій, розвиток ринку космічних послуг, створення нового інвестиційного середовища, а також ефективного механізму правового регулювання цих процесів стають першочерговими завданнями сучасної космонавтики. Проте зазначені процеси не завжди адекватно узгоджуються з темпами розвитку й характером правового регулювання космічної діяльності на рівні як міжнародного права, так і національного космічного законодавства. Більше того, міжнародне космічне право перебуває на стадії нового етапу розвитку, який зумовлюється тим, що міжнародне космічне право сформувалось у період протистояння політичних систем у роки «холодної війни», коли здійснення господарської діяльності з використанням результатів інтелектуальної творчої діяльності у сфері освоєння космосу було майже неможливим, оскільки законодавство космічних держав виконувало завдання забезпечення глобального контролю держави за космічною діяльністю своїх національних суб'єктів.

У юридичній літературі проблема регулювання правового режиму об'єктів інтелектуальної власності в космічній діяльності розроблена вкрай недостатньо. Тривалий час вона мала лише часткове висвітлення в дослідженнях загальних проблем міжнародного космічного права (у роботах Е.Г. Василевської-Жукової, В.С. Верещетіна, Г.П. Жукова, Г.П. Задорожного, Є.П. Каменецької, Ю.М. Колосова, О.С. Пірадова, О.І. Рудева та ін.). Окремої уваги проблеми охорони інтелектуальної власності в космічній діяльності набули в 1980-х рр. у США та країнах Західної Європи. Серед дослідників, роботи яких присвячені питанням правової охорони інтелектуальної власності в космічній діяльності, варто відзначити Дж. Д'Анджело, Р. Мерджеса, Г. Ринолдса, Х. ван Траа-Енгельман. Проте навіть за наявності таких активних наукових досліджень і досі відсутній комплексний підхід до розгляду проблеми правової охорони інтелектуальної власності в космічній діяльності, методології вирішення конкретних правових проблем у цій сфері, залишається поза увагою дослідників і теоретичне розроблення відповідних правових проблем, що є вагомим аргументом на користь актуальності цієї теми.

Постановка завдання. Метою статті є спроба комплексного дослідження сучасних актуальних проблем правової охорони результатів інтелектуальної творчої діяльності нормами міжнародного та національного космічного права.

Результати дослідження. Діяльність з дослідження й використання космічного простору від свого початку була переважно публічною, а державні космічні програми головним чином здійснювались з метою забезпечення військових інтересів [1, с. 46]. Уже після Другої конференції ООН з дослідження та мирного використання космічного простору

(ЮНІСПЕЙС-82) (1982 р.) стало зрозумілим, що, з одного боку, завершилася «холодна війна» і значно скоротилися воєнні бюджети, а з іншого – розпочався процес ліквідації наступального стратегічного озброєння. Це призвело до скорочення виробництва ракетно-космічної техніки, зокрема військового призначення, і суттєвого зменшення обсягів бюджетного фінансування космічних програм. На наступній конференції з дослідження та використання космічного простору в мирних цілях (ЮНІСПЕЙС-III) (1999 р.) зазначено, що існує тенденція залучення до космічних проектів і програм дедалі більшої кількості приватних компаній, які у своїй більшості є міжнародними. Разом із тим форум засвідчив, що міжнародне космічне право виявилось не готовим до стрімкого процесу комерціалізації космічної діяльності [2, с. 5]. Ці проблеми стали головною темою тижневого семінару з актуальних проблем міжнародного космічного права, що проведений під егідою Міжнародного інституту космічного права в рамках цієї Конференції. У висновках і пропозиціях за результатами дискусії констатовано, що швидке поширення масштабів діяльності приватного сектора в космічній галузі та в галузях, пов'язаних із нею, потребує вивчення багатьох аспектів сучасного космічного права. Зокрема, питань права інтелектуальної власності і трансферу технологій, у зв'язку з якими може знадобитися особливий режим глобальної уніфікації на практиці.

Широке дослідження проблеми охорони прав інтелектуальної власності у сфері космічної діяльності пов'язано із започаткуванням міжнародного космічного проекту – Міжнародної космічної станції (далі – МКС), метою якого є розвиток співробітництва в космічній галузі. Упродовж переговорів держав-партнерів (США, Канада, Японія та держави-члени Європейського космічного агентства (далі – ЄКА)) стосовно укладення Міжурядової угоди зі створення МКС виявилось, що проблеми інтелектуальної власності відіграють важливу роль щодо встановлення юрисдикції та контролю над елементами станції, а також визначення прав на об'єкти інтелектуальної власності, які здійснюватимуться на борту постійно діючої лабораторії в космосі. Насамперед дискусії точилися стосовно гармонізації патентного законодавства й інших питань патентування [3, с. 45]. З часом після тривалих досліджень і вивчення цієї проблематики стало очевидним, що охорона прав інтелектуальної власності в космічній сфері торкається не лише результатів науково-технічної творчості, а й авторського права та суміжних прав.

Основи системи правових принципів, якими повинні керуватись держави в процесі використання космічного простору, закладені резолюціями ООН. У 1961 р. Генеральна Асамблея цієї організації своєю Резолюцією «Міжнародне співробітництво у використанні космічного простору в мирних цілях» закріпила два основоположні принципи міжнародного космічного права: міжнародне право, у тому числі Статут ООН, застосовуються до космічного простору; космічний простір і небесні тіла можуть вільно досліджуватись і використовуватись усіма державами відповідно до норм міжнародного права й не підлягають привласненню з боку будь-якої з них [4]. Пізніше, у 1982 р., вперше в контексті космічної діяльності й міжнародного співробітництва інтелектуальну власність пов'язано з нормами космічного права – правом передруку – та суміжними правами, згаданими в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН про Принципи, що регулюють використання державою штучних супутників Землі для безпосереднього телевізійного мовлення.

Після багаторічних дискусій у рамках ООН прийнято Декларацію про міжнародне співробітництво під час дослідження та використання космічного простору на користь і в інтересах держав з особливим урахуванням потреб країн, що розвиваються. У цій Декларації зроблено наголос на статтю I Договору з космосу (Договір про принципи діяльності держав з дослідження та використання космічного простору в мирних цілях, включаючи Місяць та інші небесні тіла) 1967 р., на доповнення до якої зазначалось: «Держави вільні у визначенні всіх аспектів міжнародного співробітництва в галузі дослідження та використання космічного простору на засадах рівноправності й взаємної згоди. Договірні умови здійснення операційних заходів мають бути чесними та відповідати здоровому глузду, а також не порушувати прав і законних інтересів сторін, у тому числі й прав інтелектуальної власності» [5]. Декларація повністю визнає важливу роль інтелектуальної власності, сприяє міжнародній

співпраці й обміну спеціальними знаннями і технологіями між державами на засадах взаємної згоди.

Попереднє вивчення питання охорони прав інтелектуальної власності у сфері космічної діяльності виокремило дві основні проблеми: по-перше, проблеми придатності застосування національних і міжнародно-правових регуляторів інтелектуальної власності до умов діяльності в космічному просторі, а по-друге, можливого в майбутньому негативно-го впливу інтелектуальної власності на сприяння космічному використанню цієї власності, особливо країнами, що розвиваються.

Першу з них детально обговорено та проаналізовано в Європі, і результати проведеного в ЄКА дослідження оприлюднені в 1996 р. в Італії. У висновках дослідження підкреслено, що місце винаходу, як це зазначено в ст. 27 Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС), не має великого значення («патентування та надання патентних прав здійснюється за відсутності дискримінації щодо місця винаходу, галузі технологій і стосовно того, є продукція імпортованою чи виробленою на території країни») [6]. Це означає, що наукове відкриття або винахід, зроблені в космічному просторі, можуть бути запатентовані на Землі без особливих ускладнень. Проблема полягає в тому, як саме ці патенти можуть бути захищені в космічному просторі, враховуючи, що останній не підпадає під юрисдикцію жодної з держав. Це питання внесено до порядку денного щорічних сесій керівних органів Всесвітньої організації інтелектуальної власності (далі – ВОІВ) починаючи з 1996 р. й до цього часу перебуває в процесі розгляду.

Друга проблема полягає у визначенні негативного впливу, що може завдати інтелектуальна власність у процесі обміну технологіями, та в побоюванні щодо монополізації космічних технологій окремими країнами, що не є, однак, виключним явищем для космічної галузі, а притаманне всім сферам інтелектуальної творчої діяльності.

З часом дослідження питання охорони прав інтелектуальної власності в космічній сфері набуло свого розвитку. Учені, які досліджували цю проблему, почали поділяти об'єкти інтелектуальної власності, пов'язані з космосом, на ті, що є результатом діяльності на Землі, і ті, що зроблені в космічному просторі [7, с. 9–10]. Також з'явилися пропозиції щодо охорони прав інтелектуальної власності не лише в рамках проекту МКС, а й таких сфер космічної діяльності, як супутникове мовлення, дистанційне зондування Землі тощо.

Проблему охорони прав інтелектуальної власності в космічній сфері намагаються розв'язати Комітет ООН з космосу (в міжсесійному порядку), ЄКА та ВОІВ, а також окремі вчені-правознавці, які вбачають настання реальних проблем у майбутньому. Але сьогодні все ще не існує окремого міжнародного документа навіть рекомендаційного характеру, який хоча б установлював межі використання об'єктів інтелектуальної власності, що виникли в результаті космічної діяльності. Тому держави намагаються самостійно врегульовувати ці проблеми на основі національного законодавства. Наприклад, законодавство США передбачає окрему статтю щодо винаходів у космічному просторі, яка, своєю чергою, встановлює, що «будь-який винахід, зроблений, використаний або проданий у космічному просторі на космічному об'єкті або його компоненті, що знаходиться під юрисдикцією або контролем США, розглядається як зроблений, використаний або проданий на території США, за винятком будь-якого космічного об'єкта або його компонента, які окремо вказані або іншим чином передбачені в міжнародній угоді, стороною якої є США або будь-яка інша держава, або будь-якого космічного об'єкта або його компонента, внесеного до реєстру іноземної держави відповідно до Конвенції про реєстрацію об'єктів, що запускаються до космічного простору». З огляду на це, зрозуміло, що США використовує закон «країни прапора» [8, с. 168–169]. Як бачимо, держави починають регулювати використання результатів інтелектуальної творчої діяльності, отриманих під час здійснення космічної діяльності, національним законодавством, що може призвести в майбутньому до суттєвих правових колізій.

Також необхідно зазначити, що держави сьогодні під час співробітництва у сфері космічної діяльності передбачають умови використання об'єктів інтелектуальної власності в міжнародних угодах двостороннього та багатостороннього характеру. Спочатку це

були окремі статті, але останніми роками з'явилась практика підготовки окремих додатків до угод, які регламентують розподіл прав на об'єкти інтелектуальної власності й можливість використання цих об'єктів державами-учасниками співробітництва.

В Україні ж сьогодні в жодному нормативно-правовому документі з космічної діяльності не передбачено принципів охорони прав інтелектуальної власності. У рамках міжнародного співробітництва наша держава взяла на озброєння міжнародну практику щодо підписання додатків з інтелектуальної власності до рамкових угод з дослідження й використання космічного простору в мирних цілях [9, с. 6]. Уважаємо, впровадження та реалізація в короткотерміновій перспективі відповідних шляхів удосконалення законодавства України стосовно охорони об'єктів права інтелектуальної власності у сфері космічної діяльності не лише сприятиме гармонізації національного законодавства з нормами міжнародних договорів, а й дасть змогу спростити процедури набуття прав на космічні об'єкти інтелектуальної власності з урахуванням сучасних підходів і досвіду розгляду відповідних заявок і видачі охоронних документів; зменшить обсяг правопорушень у сфері використання прав на об'єкти інтелектуальної власності, активізує винахідницьку діяльність і створить умови для розвитку космічної галузі та зміцнення економіки держави загалом.

Сьогодні, на наш погляд, наріжним каменем цієї проблеми є існування факту принципово неправильної побудови системи нормативних актів у сфері космічного права. Так, відповідно до ст. 92 Конституції України, окрім іншого, виключно законами України визначаються засади освоєння космічного простору. Варто погодитись, що дієвість такого освоєння залежить не лише від рівня розвитку технологій, а й від досконалості механізму правового регулювання. Тому з наведеного вбачається цілком логічний висновок: питання охорони права інтелектуальної власності повинні врегульовуватись лише на рівні закону. Проте ст. 8 Закону України «Про космічну діяльність» містить тільки норму, що передбачає можливість існування подібного нормативного акта [10], якого, до речі, натепер ще не існує.

Доцільним також видається розроблення спеціальних законодавчих норм, які б урегулювали питання охорони прав інтелектуальної власності вітчизняного виробника під час здійснення експорту космічних технологій, у тому числі результатів відповідних науково-дослідних, дослідно-конструкторських та інших видів робіт [11, с. 27–28]. Необхідно також створити порядок і відповідні інструкції щодо внесення до змісту зовнішньоекономічних договорів (контрактів) положень про охорону прав інтелектуальної власності експортера або положень, що визначають обсяги й порядок переходу права цієї власності до іншої особи.

Крім того, на нашу думку, особливо важливо в цьому випадку визначити основні принципи реалізації плану вдосконалення законодавства у визначеному напрямі. Зокрема, очевидно, що без гармонізації національного законодавства з нормами міжнародних договорів, учасницею яких є Україна, зокрема нормами Угоди ТРІПС і директивами Ради Європейського співтовариства щодо охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності й формування та забезпечення реалізації єдиної політики щодо припинення й недопущення порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності, неможливе ефективне функціонування космічної галузі загалом.

Висновки. Отже, хоча проблема охорони прав інтелектуальної власності у сфері космічної діяльності виникла кілька десятків років тому, але й сьогодні немає чітких пропозицій щодо врегулювання відповідних відносин на міжнародному рівні. А це питання потребує свого вирішення саме на міжнародному рівні у зв'язку з тим, що дослідження та використання космічного простору мають міжнародний характер, а космічний простір не знаходиться під юрисдикцією жодної держави. Необхідно чітко визначити, які об'єкти інтелектуальної власності можуть бути створені в результаті різних видів діяльності в космічному просторі (дистанційне зондування, космічні дослідження всередині/зовні космічних об'єктів або на поверхні/в надрах космічних тіл, телевізійне мовлення, супутниковий зв'язок тощо). Крім того, варто вивчити сучасний міжнародно-правовий порядок у сфері інтелектуальної власності, космічної діяльності й практику країн світу щодо охорони прав інтелектуальної власності у сфері космічної діяльності. Доцільно також розробити загальні

принципи захисту прав інтелектуальної власності у сфері космічної діяльності. Існує й нагальна потреба в підготовці міжнародно-правового документа обов'язкового характеру із цього питання. При цьому розроблення принципів і підготовка обов'язкового для виконання міжнародно-правового документа повинні бути під егідою Комітету ООН з космосу із залученням представників ВОІВ і Міжнародного інституту з уніфікації приватного права (ЮНІДРУА).

Список використаних джерел:

1. Курило О.С. Виникнення та розвиток міжнародно-правового регулювання космічного простору. *Інтернаука: міжнародний науковий журнал*. 2017. № 16 (2). С. 45–47.
2. Беглий О.В. Всесвітні конференції ООН з космосу і прогресивний розвиток міжнародного космічного права. *Юридичний вісник. Серія «Повітряне і космічне право»*. 2008. № 3. С. 4–7.
3. Зубач Н.Є. Проблеми захисту прав інтелектуальної власності в сфері космічної діяльності. *Юридичний вісник. Серія «Повітряне і космічне право»*. 2006. № 1. С. 45–47.
4. Міжнародне співробітництво у використанні космічного простору в мирних цілях: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1961 р. № 1721 (XVI). URL: <https://www.books.google.com.ua/books?isbn=5041136548>.
5. Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, від 27 січня 1967 р. URL: http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_480.
6. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС) від 15 квітня 1994 р. URL: http://www.zakon.rada.gov.ua/go/981_018.
7. Боричевський В.М. Захист прав інтелектуальної власності Європейського партнера Міжнародної космічної станції. *Юридичний вісник. Серія «Повітряне і космічне право»*. 2009. № 4. С. 9–11.
8. Сопілко І.М. Повітряне і космічне право: дискусійні питання. *Юридичний вісник. Серія «Повітряне і космічне право»*. 2015. № 4. С. 167–171.
9. Гавриш О.А., Войтко С.В., Бухун Ю.В. Синтез проривних технологій космічної галузі на основі поєднання дослідницької, науково-технічної, виробничої та інвестиційної діяльності. *Економіка і регіон*. 2015. № 6. С. 3–10.
10. Про космічну діяльність: Закон України від 15 листопада 1996 р. № 502/96-ВР. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/502/96-вр>.
11. Юринець Ю.Л., Свінціцька А.В. Адміністративно-правовий статус Державного космічного агентства України: історико-правовий аспект. *Юридичний вісник. Серія «Повітряне і космічне право»*. 2016. № 4. С. 27–34.

